

Perica Vujić

DIJALEKTNA OBILJEŽJA PROZE U TRAPERICAMA

U ovome radu bavim se dijalektnim obilježjima *proze u trapericama* na primjeru dvaju romana Zvonimira Majdaka *Kužiš, stari moj* i *Stari dečki*. Da bih u tome što bolje uspio, najprije kratko objašnjavam što je *proza u trapericama* i što je o Majdakovim romanima zabilježeno u nekim povijestima hrvatske književnosti, da bih nakon toga rekao nešto o razgovornom stilu koji obilježava romane, položaju kajkavskog narječja danas, te zašto sam se baš opredijelio za Majdakove romane. Nakon toga slijedi pregled morfoloških i morfoloških, te sintaktičkih obilježja što sam ih pronašao u romanima kojima ukazujem na prisutnost regionalnih, tj. dijalektnih obilježja u jeziku likova.

Proza u trapericama – Majdakovi romani

Najsažetije je vezu između *proze u trapericama* i Majdakovih romana opisao Dubravko Jelčić (2004: 540): „Nakon što je Aleksandar Flaker smislio sintagmu *proza u trapericama* kao stilsku oznaku, među one koji pripadaju tom pripovjednom modelu (nastalom u ozračju Salingerova *Lovca u žitu*) ubrojen je odmah Zvonimir Majdak“.

Svoj je prikaz poetike *proza u trapericama* upravo dobila u istoimenoj Flakerovoj knjizi (1983) gdje on na nizu primjera djela, što hrvatske (u ta djela ubrojan je i Majdakov roman *Kužiš, stari moj*), što svjetske književnosti, objašnjava osnovna obilježja te proze u poglavlju *Konstrukcija modela* u četrnaest podnaslova, npr. opozicija nedorasli – odrasli, inteligentni pripovjedač u trapericama, pripovjedačev infantilizam itd., a za ovaj je rad najvažnije obilježje jezik proze koji je opisan u nekoliko podnaslova: jezik mladih i drugi jezici, stilizacija usmenog spontanog govora, jezik i otpori, protiv birokratiziranog jezika. O jeziku Majdakovog romana Flaker (1983: 18) kaže da je „*Kužiš, stari moj* pisan zagrebačkim polukajkavskim govorom“, te da je „novinska kritika uglavnom hvalila Majdaka za jezično oslobođenje“. Prema njemu (1983: 79), „tek je Majdak uveo zagrebački žargon potpuno u književnost, stilizirajući onu mješavinu standardne štokavštine i elemenata kajkav-

skog dijalekta kojim uglavnom govore zagrebački obrtnici, ali s izrazima koji su posebno karakteristični za *slang* mlade generacije (...) pa je cijeli roman pisan *slangom* mladog zagrebačkog lumenproletarijata“.

Slična stajališta nalazimo u povijestima hrvatske književnosti o jeziku romana: tako Jelčić (2004) kaže da se u Majdakovim romanima radi o ljudima *iz klape*, životnim marginalcima, koji govore zagrebačkim *slangom*. Tipične su karakteristike njegovih romana stvarnost života, jezik ulice, lascivnost, mjestimice feljtonistička lakoća i površnost. O Majdakovu opusu Slobodan Prosperov Novak (2003) kaže da ga obilježava proza koju čini tri-desetak objavljenih romana koji su većinom uspješni primjeri vrlo heterogene trivijalne proze. *Kužiš, stari moj* najslavniji je Majdakov roman, te je upravo taj roman zbog uporabe sočnog zagrebačkog *slanga* postao jedan od najboljih primjeraka urbanog folklora. Upravo uspjeh tog romana potaknuo je Majdaka da napiše svojevrsni nastavak pod imenom *Stari dečki*, još jedan izdanak frajerske proze s autsajderskog mjesta te je prvi hrvatski pisac koji se znatno koristio gradskim žargonom. O jeziku je romana Krešimir Nemeč (2003: 158-159) zabilježio: „Budući da svako novo iskustvo progovara i novim jezikom, *slang* kao jezik ulice i govor spontanosti postaje autentičan medij mladih. (...) Novosti u romanu kriju se najprije na lingvostilističkoj razini, u osmišljenom napadu na standardnu, uštogljenu štokavštinu kanonizirane „visoke književnosti“. Potencijali žargona – koji je ovdje (i) u funkciji artikuliranja jednoga stanja svijesti i postizavanja životne autentičnosti – u romanu su vješto iskorišteni, mada stoji opaska Igora Mandića da je 'jezik prevladao likove i podčinio pisca“.

Regiolekti i razgovorni stil

U svojim istraživanjima sociolingvistika ne zanemaruje aspekt djelovanja čime želi pokazati da se jedna zajednica ne služi jednim jedinstvenim jezikom, nego se nehomogenost, tj. heterogenost jezika te zajednice svodi na više sociokulturno uvjetovanih jezičnih uporabnih oblika ili varijeteta koji se razlikuju na pojedinim jezičnim razinama. Upravo ta heterogenost jezika, tj. postojanje tih varijeteta, dovodi taj jezični polisistem u usku vezu s prostornom raslojenošću govornika tog jezičnog ili kulturnog prostora. Prostorna raslojenost stanovnika, odnosno zemljopisno određeni dijalekti, čine regiolekte: „to su regionalni razgovorni jezici, nadregionalni govoreni standard i kodificirani standard koji vrijedi najčešće na cijelom jezičnom ili kulturnom prostoru“ (Glovacki-Bernardi i dr., 2001: 201). Regiolekti u Majdakovim romanima *Kužiš, stari moj* i *Stari dečki* upravo su uvjetovani zemljopisno, odnosno likovi romana smješteni su u Zagreb pa je i njihov govor obilježen pripadnošću tome kraju, stoga se u njihovu govoru javljaju dijalektna obilježja kajkavskog narječja.

U romanima je uporaba razgovornoga stila kao karakteristika glavnih likova ujedno i obilježje *proze u trapericama* koja bježi od intelektualizma što je jedno od njezinih glavnih obilježja (Nemec, 2003). Razgovorni stil, kao obilježje svakodnevnog komuniciranja, ima svoja osnovna svojstva: jednostavnost, nepripremljenost, spontanost, neslužbenost i opuštenost (Silić, 2006). Upravo spomenuta svojstva utječu na to da se u razgovornom stilu javljaju i dijalektološka obilježja jer spontanost i opuštenost ne traže od govornika da u svakodnevnom razgovoru razmišlja hoće li upotrijebiti standardnu riječ ili dijalektizam, bitno da ga njegov sugovornik razumije. Neka svojstva (nepripremljenost, spontanost, neslužbenost) mogla bi navesti na pomisao da razgovorni stil nema svojih zakonitosti, ali ima ih, i one se najviše očituju u fonetici, gramatici i leksiku (Silić / Pranjković, 2005).

Prije nego krenem s opisom tih obilježja, reći ću nešto kratko o kajkavskom narječju i njegovu položaju danas, te zašto sam se opredijelio za Majdakove romane.

Kajkavsko narječje i kajkavska književnost predmetom su proučavanja brojnih kroatista, dijalektologa itd. Stoga, kako bih opisao položaj kajkavskog narječja danas, navest ću samo neke manifestacije, susrete, na kojima se bavi kajkavskim narječjem i njeguje kajkavska riječ: zbornici radova *Susret riječi* u Bedekovčini, u novije vrijeme Recital *Josip Ozimec* u Mariji Bistrici, *Podravski zbornik*, Galovičeva jesen u Koprivnici, državna nagrada *Fran Galović* za zavičajnu tematiku itd. (Poljanec, 2006). Svi ti susreti svjedoče da je kajkavska riječ živa i da je i dalje predmetom interesa jezikoslovaca.

Za Majdakove sam se romane odlučio upravo zbog vremena njihova nastanka: roman *Kužiš, stari moj* napisan je 1970. godine, a *Stari dečki* 1975. Već te godine upućuju na povijesni kontekst koji imaju ti romani, osim toga na to da su odmah ubrojani u model *proze u trapericama*. Naime, u to vrijeme Hrvatska se nalazi u sastavu bivše jugoslavenske države u kojoj hrvatski jezik nije imao zakonsku zaštitu, a dodatno je progonjen nametnutim ustavnim i zakonskim odredbama, npr. *Novosadski pravopis* (1960.), Šuvarovi edikti o zabrani itd. Također, zabilježeno je kako pisci u hrvatsku kajkavsku književnost unose lokalne, a još više i mikrolokalne idiome, čime šire vrijednosne granice kajkavske književnosti, ali i to je dvojbeno, jer ta pojava predmetom je proučavanja i sociolingvistike i književnosti (Bartolić, 2006). Upravo u tome razdoblju, kada je hrvatski jezik potiskivan, ni narječja nisu mogla doći do izražaja jer su smatrana napadom na unitarni jezik. Upravo Majdakovim romanima možemo dati ulogu boraca protiv tog jezičnog unitarizma jer, iako se oni ne ubrajaju u kajkavsku književnost, svojim dijalektološkim elementima narušavaju tkivo unitarnog jezika. Zapravo, ti se romani više uklapaju u spomenutu tvrdnju da unose lokalne i mikrolokalne idiome jer tako u prvom planu ne ističu dijalektološka obilježja.

Jezik Majdakovih romana

U nastavku rada nastojat ću objasniti neka morfonološka obilježja, oblike i sintaktička obilježja koja se javljaju u romanima, a uvjetovana su geografskim položajem, tj. u njima su vidljivi utjecaji kajkavskog narječja, iako su neka od tih obilježja tipična i za standardni jezik. Prilikom utvrđivanja dijalektoloških obilježja, oslonio sam se na dvije knjige Mije Lončarića: *Kajkavsko narječje* (1996.) i *Kajkaviana & alia* (2005.), u kojima detaljno opisuju razvoj kajkavskog narječja te njegove osobine.

Morfonološka obilježja i oblici

Što se tiče kajkavske morfologije, karakteriziraju je dvije osobine: inovacije i očuvanje starijih crta. Inovacije su u kajkavskoj morfologiji: gubitak dvojine, smanjenje broja tipova deklinacija, gubitak vokativa, komparativni sufiks *-(e)š-*, gubitak nesloženih preteritalnih vremena, jedan futur s *biti*, dok se očuvanje starijih crta očituje u prisutnosti supina, te posebnih oblika za dativ, lokativ i instrumental u množini (Lončarić, 1996).

Neka su morfonološka i morfološka obilježja Majdakovih romana:¹

- nema alternacije *k*, *g*, *h* u imenicama muškog roda u množini: *crveki* (SD, 181), *petki* (SD, 201). Lončarić (2005: 118) bilježi da te alternacije u kajkavskom narječju nema ni u imenica ženskog roda u jednini.
- na mjestu jata javljaju se različiti oblici, najčešći je *e*: *cene* (SD, 219), *svet* (SD, 183), *delaju* (SD, 189), *susedi* (SD, 186); zabilježen je i slučaj s *je*: *sjedjeli* (KSM, 82); a u nekim oblicima nalazimo i ikavski odraz: *gdi* (SD, 186).
- skupine glasova **stj* i **skj* razvile se u **šč* (ščakavizam): *propušćao* (SD, 225), *iskoriščavaju* (SD, 229), *dopušćenja* (SD, 214); i u **št* (štakavizam): *Šta mislite...* (KSM, 42), *kavalirštinu* (KSM, 43) itd. Paralelno s tim dvama skupovima, **dj* prešlo je u *j*, a skup **zdj* u *ždž* (Lončarić, 1996: 89).
- vokalizacija *l > o* u glagolskih pridjeva radnih muškoga roda jednine ne provodi se dosljedno, tj. javljaju se oba oblika, oblici na *l*: *družil* (KSM, 5), *vlekel* i *muval* (KSM, 37), *trulil* (SD, 181); ali i na *o*: *zbrisao* (SD, 186), *stajao* (KSM, 163), *promijenio* (KSM, 127) itd. Za kajkavštinu je tipično da je kod glagolskog pridjeva radnog sufiksalni morfem *l*, na koji dolazi morfem za rod i broj (*-Ø*, *-a*, *-o*; *-i*, *-e*, *-a*). U većini se govora nastavak *-l* čuva nepromijenjen (Lončarić, 1996: 112).

¹ Primjere donosim iz dvaju predložaka tako da u zagradi navodim kraticu romana, a pored nje broj stranice na kojoj se nalazi primjer, npr. (KSM, 99). Kratice su romana: KSM (*Kužiš, stari moj*) i SD (*Stari dečki*). Citate donosim prema sljedećem izdanju: Majdak, Zvonimir 1978. *Kužiš stari moj, Stari dečki*, Zagreb: Grafički zavod.

- vokalizacija *l > o* ne provodi se u nekih imenica muškog roda u nominativu jednine: *Svatko dela svoj posal!* (SD, 184), *...svoj posel* (SD, 184).
- ispadanje je glasova zabilježeno kod glagola: *zmišljati* (SD, 185); pridjeva: *zmrčvarenom* (SD, 181); te glagolskog pridjeva radnog: *zšutirali* (KSM, 9).
- genitiv množine imenica na *-ov* zabilježen je kod imenica muškog roda: *...između fakinov* (KSM, 5), *...telečih šniclov* (KSM, 189); dok je kod imenica ženskog roda zabilježen primjer s *-Ø* nastavkom: *...nekoliko frajlic* (SD, 219). „U genitivu množine dobiven je nastavak *-ov/-ev* (...). Taj je nastavak (iz u-osnova) došao na mjesto *-Ø* radi razlikovanja od nominativa jednine, iako je razlika između tih oblika većinom postojala i ostvarivala se prozodijskim sredstvima“ (Lončarić, 1996: 100). Što se tiče imenica ženskog roda u množini, „u genitivu uz redovni nastavak *Ø* (...), u nekim govorima nalazimo i *-i* pod utjecajem *i*-deklinacije, i to zbog suglasničkog skupa na koji završava osnova“ (Lončarić, 1996: 103).
- izjednačeni su nominativ i vokativ: *Ruda, tko je taj balavac?* (KSM, 42), *Ruda, kako to dopuštaš.* (KSM, 42). Upravo ta osobina novina je u kajkavskoj morfologiji gdje „u deklinaciji je u većini govora nestao vokativ kao poseban padež, u čijoj se službi pojavljuje nominativ. U nekim govorima postoji vokativ kao posebna kategorija, iako poseban oblik ima samo jedna kategorija imenica – ženski hipokoristici na *-a*: *N Bara, V Baro*“ (Lončarić, 1996: 98).
- u pridjevskoj deklinaciji prevladavaju nastavci određenog oblika: *novi prijatelj* (KSM, 37), *od najljepšeg sna* (SD, 316), *u pravom smjeru* (SD, 199), samo što se u nominativu jednine muškog roda obično čuva stara razlika, tj. u predikatnoj službi dolazi neodređeni oblik: *Baš sam znatiželjan.* (KSM, 43), *Kažu da je oslobođen narod poslije rata...* (KSM, 56).
- kod priloga dolazi do redukcije krajnjeg samoglasnika *-o*: *kam, tak, dost, kak...* itd.
- dva su najčešća glagolska vremena prezent (*prитvori, upozna, kažem* itd.) i perfekt (*sмо se našli, su znali, je kopao* itd.).

Sintaksa

Sintaksa kajkavskog narječja još nije istražena; istraživanje sintakse suvremenih narodnih govora bazira se na usporedbi s književnim jezikom (Lončarić, 1996) i to najčešće u okviru monografija u kojima se prikazuje govor nekog mjesta. Stoga će i ovdje kao mjerilo proučavanja sintakse Majdakovih romana poslužiti spomenuta Lončarićeva djela.

Sintaktička su obilježja u Majdakovim romanima:

- uz pomoćne glagole dolazi predikatno ime u nominativu: *Ja sam poštena ženska!* (KSM, 42), *Baš sam znatiželjan.* (KSM, 43), *Ja sam krivac!* (SD, 139).

- prijedlog *s(a)* uz instrumental upotrebljuje se za izricanje sredstva: *A sa slobodom se može svašta postići!* (KSM, 15), *...jelo se s escajgom* (SD, 225), *...biznis s automatima* (SD, 228), *...sa svojom pameću* (SD, 217), a upotrebljuje se i za izricanje društva: *Kad je otišla s dječicom u moru plavom...* (KSM, 35), *...onda je s tobom zauvijek gotovo!* (KSM, 87).
- zabilježena je i uporaba konstrukcije *za* + infinitiv: *za u nesvest pasti* (SD, 183); *za popljuvati* (SD, 224).
- pripadnost se izriče genitivom, bez prijedloga *od*: *pravi sin svoga oca* (KSM, 86), *djeca zetovaca* (SD, 201), *rame najobičnijeg drvenog sveca* (SD, 330).
- broj *jedan* upotrebljava se kao neodređeni član: *jedan dokaz* (KSM, 103), *jedan od onih svojih* (KSM, 107), *...i ni jedan mu se nije činio* (KSM, 109).
- u rečenicama nailazimo na primjere pridjeva koji su u imeničkoj službi: *Stari se nije dal zbuniti...* (SD, 192), *Prvi i lova – to su jedine...* (SD, 192), *Stari mi još i dan-danas dela na ciglani.* (KSM, 7).
- s prilozima *koliko*, *toliko*, *malo* imenica je u genitivu množine, a glagol u jednini: *...ima malo vijesti* (SD, 189), *...potumplal je nekoliko frajlic* (SD, 219), *Nekoliko je sekundi sumnjao...* (KSM, 105).
- uz brojeve veće od pet, imenice su svih triju rodova u genitivu množine: *deset deka* (SD, 345), *sto let* (KSM, 82) itd.
- padež cilja razlikuje se od padeža mjesta: *...a jednom je nogom već u grobu...* (SD, 200), *Zapalio sam u grad...* (SD, 200), *...i voziš se u grad...* (SD, 201), *Vidim da vi ne živite u Zagrebu...* (SD, 185).
- osoba kao cilj kretanja u dativu je s prijedlogom *k*: *A ja sam došao k tebi* (SD, 185), *...dođe k meni mama* (KSM, 66), *...nisam mogao doći k sebi* (KSM, 83), *Ona je sve češće plazila k gosponu Rudi* (KSM, 29).
- kad je u pitanju geografski objekt (npr. kuća, grad itd.) kao cilj kretanja, rabi se prijedlog *v/vu*: *Tužno je ovak solo giljati v grad.* (SD, 201), *Kad bi zavrnuo v birtiju...* (SD, 190).
- kondicionalom prvim označuje se radnja koja se ponavljala u prošlosti: *Osim toga, pojeo bi bresaka, grožđa, čak i sirovog paradajza više nego što bi joj zaradio.* (KSM, 39), *Nekada bi tu zatekao samo mene, ili još kojeg fakina bez love za kino, pa bismo tu zajedničkim snagama raspalili...* (KSM, 5). Takva se radnja, koja se u prošlosti ponavljala, naziva habitualiziranom radnjom (Silić / Pranjko, 2005: 195).

Ova dva pregleda jezičnih obilježja pokazuju nam da na sintaktičkoj razini nema toliko razlika u odnosu na suvremeni jezik, dok na morfonološkoj razini i u oblicima ima razlika koje su i običnom govorniku uočljive: genitiv množine na *-ov*, *-Ø*, dosljedno neprovođenje vokalizacije na kraju glagolskog pridjeva radnog muškog roda itd. Razgovorni je stil vrlo otvoren, fleksibilan,

stoga i sklon prihvaćanju i drugih dijalektnih obilježja tipičnih za područje govornika.

Zaključak

Majdakovi romani *Kužiš, stari moj* i *Stari dečki* ubrajaju se u model *proze u trapericama*. Jedan od razloga pripadnosti tome modelu jest i jezično obilježje romana koje su već uočili i proučavatelji povijesti hrvatske književnosti, a i jezikoslovci. Kako razgovorni stil obilježava jezik romana, tako je nemoguće ne primijetiti čitajući romane da je taj stil likova obilježen, možemo reći i zasićen dijalektnim obilježjima, a zbog prostorne smještenosti kajkavskog narječja. Stoga sam u ovom radu napravio samo kratak pregled morfonoloških i sintaktičkih obilježja romana te oblika koji upućuju na obilježja kajkavskog narječja. Koja je funkcija tih obilježja u romanu, može biti predmetom proučavanja za neki drugi rad.

Izvori

Majdak, Zvonimir 1978. *Kužiš stari moj*. *Kužiš stari moj, Stari dečki*, Zagreb: Grafički zavod.

Majdak, Zvonimir 1978. *Stari dečki*. *Kužiš stari moj, Stari dečki*, Zagreb: Grafički zavod.

Literatura

Bartolić, Zvonimir 2006. *Starija i novija hrvatska kajkavska književnost – kontinuitet ili prekid*. *Kajkavski u povijesnom i sadašnjem obzorju* (ur. Nikola Capar, Alojz Jembrih, Vladimir Poljanec), Zabok: Hrvatska udruga Muži zagorskog srca.

Flaker, Aleksandar 1983. *Proza u trapericama*, Zagreb: Liber.

Glovacki-Bernardi, Zrinjka i dr. 2001. *Uvod u lingvistiku*, Zagreb: Školska knjiga.

Jelčić, Dubravko 2004. *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb: Naklada Pavičić.

Lončarić, Mijo 1996. *Kajkavsko narječje*, Zagreb: Školska knjiga.

Lončarić, Mijo 2005. *Kajkaviana & alia*, Čakovec: Zrinski d.d.

Nemec, Krešimir 2003. *Povijest hrvatskoga romana III (od 1945. do 2000.)*, Zagreb: Školska knjiga.

Poljanec, Vladimir 2006. *O nekim značajkama recentne hrvatskokajkavske književnosti*. *Kajkavski u povijesnom i sadašnjem obzorju* (ur. Nikola Capar, Alojz Jembrih, Vladimir Poljanec), Zabok: Hrvatska udruga Muži zagorskog srca.

Prosperov Novak, Slobodan 2003. *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb: Golden marketing.

Silić, Josip / Pranjković, Ivo 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Zagreb: Školska knjiga.

Silić, Josip 2006. *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika*, Zagreb: Disput.